

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

Men folkfrihet och människokärlek, låtom oss ej söka dem ibland dessa tyranniets qvarstående vittnesbörd. Man eftersinne blott dessa tallösa människoskarors oerhörda mödor, fördömde at ofta öfwer hafwen och från aflägsnaste Länder släpa til Rom dessa ofantliga Marmorklyftor och stenklippor, och at under träldoms-twänget af sina beherskade slafwar, der upresa dem.

Boken om den skarpsinnige och frimodige filosofen, elegante och läsbare essäisten, kvicke spaltduellanten och den upplysningsradikale, återstår kanske trots allt att skriva.

Håkan Möller

Matti Klinge, *Den politiske Runeberg*. Atlantis, Stockholm – Söderströms, Helsingfors. Stockholm 2004.

Historiska och litteraturhistoriska studier 79. Red. Pia Forssell och John Strömberg. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2004.

Tvåhundraårsminnet av Johan Ludvig Runebergs födelse har utlöst ett högtidligt firande och livliga vetenskapliga aktiviteter. Matti Klinge, som 1975–2001 var professor i historia vid Helsingfors universitet, är känd som en framstående kännare av finsk universitetshistoria, politisk historia och personhistoria. I ”Den politiske Runeberg” (424 sidor) har han föresatt sig att placera in Finlands nationalskald i dennes politiska samtid. Genom ingående diskussion av Runebergs härkomst, utbildningsbakgrund, karriär, släktförbindelser, journalistik och litterära skapande och genom att sätta dessa företeelser i relation till det politiska skeendet både i Finland och ute i Europa söker förf. avläsa diktarens politiska profil. Huruvida Runeberg var en politisk diktare i mer distinkt mening, nämligen så att han i sitt litterära skapande vägledades av politiska avsikter, eller om hans diktning bara kom att tilläggas en politisk innebörd av omgivningen, förblir under framställningens gång en smula oklart. Klinge tycks växla mellan de båda synsätten. Också när han uppehåller sig vid omgivningens reaktioner vill han emellertid gärna suggerera fram tanken, att dylika verkningar sannolikt inte gärna kan ha tillkommit utan poetens samförstånd och medvetna avsikter. Att boken innehåller ett ymnighetshorn av kunskap om finsk universitetshistoria, personhistoria och politisk historia, är odis-

kutabelt. Till följd av temperament eller föresats uppträder förf. som starkt tesdrivande och vill med sin Runebergbild gärna ifrågasätta och utmana hela den tidigare Runebergforskningen. Oavsett om man godtar eller ifrågasätter resultaten, blir framställningen därmed tillräckligt provokativ för att vara oavbrutet stimulerande och mycket underhållande.

Om någon till äventyrs inbillat sig, att Runeberg kom ur enkla förhållanden och som en *homo novus* av egen kraft slog sig fram till en etablerad ställning som akademiker och skriftställare, reviderar Klinge verkningsfullt sådana vanföreställningar. Fram tonar i stället bilden av en yngling, som genom sin hemmahörighet i österbottniska handelsmannasläkter från första början var berättigad till socialt avancemang. Genom sin släktskap med faderns kusin, ärkebiskop Jacob Tengström, fick skalden – menar Klinge – en inflytelserik gynnare och beskyddare som tillsåg att Runeberg kom in vid Åbo Akademi genom stora porten. Hemmastadd i den Tengströmska släktklanen och som informator hos professorn i praktisk filosofi Anders Johan Lagus hamnade Runeberg tidigt i intellektuella kretsar som under den skickesediga våren 1809 mer eller mindre ostentativt slöt upp på den ryska segrarmaktens sida och som välkomnade Finlands skiljande från Sverige. Mycket riktigt lät belöningarna inte vänta på sig. Kejsar Aleksander och hovet i S:t Petersburg strödde ordnar, feta pastorat och andra ynnestbevis över opinionsbildare som uppträdde så lojalt med den nya överheten.

Därmed är utgångspunkten given för den tes som förf., med vissa förbehåll och inskränkningar, förfäktar genom hela boken. Den gängse Runebergmyten och mycken tidigare Runebergforskning har velat ge sken av att ”Fänrik Ståls sägner” och nationalsången ”Vårt land” skulle ha tillkommit med udden riktad mot Ryssland. Det förhåller sig enligt Klinge alldeles tvärtom! Runeberg var om inte ryssarnas handgångne man så åtminstone en politisk ekvilibrist, vilken smidigt anpassade sig efter de nya makthavarna. Åtminstone tidtals skedde det i akt och mening att därmed uppnå taktiska fördelar som akademiker och skriftställare. Nog för att han i sin diktning skapade en fosterlandskänsla och en finsk självbild, som betytt oändligt mycket för Finlands folk genom tiderna. Men det fosterland han hyllade var ett fosterland på ryska villkor, nämligen det finska storfurstendöme som i gynnsam personal-

union med det ryska kejsardömet slog vakt om idel konservativa värden i furst Metternichs och den heliga alliansens anda. Det fanns ingenting som den politiske Runberg avskydde så mycket som revolutioner, uppror mot överheten och en gudagiven ordning, understryker Klinge. Reaktionen i S:t Petersburg, personifierad i kejsarna Aleksander och Nikolaj, hade i honom en ideologisk bundsförvant.

Den fräschör som utmärker dessa förf:s djärva nya grepp skall inte underskattas. Och det är alltid stimulerande att ta del av en framställning som vågar ifrågasätta nationella myter. Men ofrånkomligen sätter läsaren den ryska vodkan i halsen, när han får läsa att själveste nationalsången "Vårt land" i första hand skulle ha tillkommit för att tysta ner de revolutionära frihetsstämmingar som strax före och i samband med februarirevolutionen 1848 började gripa omkring sig bland Finlands studenter. Klinge gör gällande, att hymnen tillkom som ett motstycke till en av Zackarias Topelius författad, betydligt mer revolutionsvänlig "marseljäs". Ja, mer än så! En av det kejserliga Rysslands mest uppburna poeter Vasilij Zjukovskijs kejsarhymn "Bozje Tsarja chrani" (Gud beskydde tsaren) utgör enligt Klinge en av de omedelbara förebilderna och inspirationskällorna. I en animerad polemik med Johan Wrede, som distinkt motsatt sig tanken att Runeberg skulle ha varit så inställsam att han fullgjort något slags politiskt "beställningsarbete", medger Klinge, att hans egna teser här – liksom påfallande ofta – saknar belägg i form av skriftliga källor. Men i motsats till vad han kallar "en ultrapositivistisk forskningstradition" som föreskriver, att man först och främst bör respektera förefintliga källor och aldrig gå utöver källornas eget vittnesbörd, anser Klinge det både tillåtet och tillbörligt att gissa och spekulera. Detta är på sin plats, menar han, också när källorna tigger. I annat fall går det inte att skriva historia. "Det mesta i livet sker utanför protokollföringen" (s. 363).

För den som inte själv är professionell Runebergforskare kan det vara svårt att i detalj ta ställning till författarens alla hypoteser, rön och synpunkter. Kontroverserna rörande "Vårt land" liksom mycket annat beträffande "Fänrik Stål"-diktningen måste förbli en uppgift för experterna att lösa. Men ur allmänmetodisk synpunkt har undertecknad känt en stigande tveksamhet vid läsningen av Klings bok. Att en historiker eller litteraturhistoriker skulle ha som bemyndigande el-

ler rentav åliggande att själv tala, när källorna tigger, borde – även i våra antipositivistiska tider – vara en minst sagt äventyrlig ståndpunkt. Vilken grad av kontrollerbarhet får nämligen då resonemangen? Lika riskfyllt måste i det i princip vara, att utan vidare från en dikts verkningar sluta till poetens avsikter. Det må vara, att "Vårt land" (strax efter Fredrik Pacius tonsättning) "uppfattades vara skriven för antirevolutionärt bruk och med tanke på studenternas sängbehov" (s. 363). Men att den av studenterna och överheten kan ha uppfattats så, bildar ju knappast någon garanti för att Runeberg också menat den så. Här vidrör man i själva verket en av de besvärliga punkterna i Klings historieskrivning. Mycket snabbt och oförskräckt supplerar han avsikter, när han bara lyckats belägga verkningar och tolkningar i efterhand. Det ger åt hans teser ett drag av extravagant frihandsteckning som inbjuder till skepsis.

Hur tillvägagångssättet fungerar i praktiken, låter sig lätt visas med några belysande citat. "Det är svårt att direkt bevisa Runebergs stigande intresse för Ryssland och den ryska litteraturen, men det går att peka på många viktiga omständigheter, som måste ha haft ett viktigt inflytande på honom och som på det sättet förklarar 'vägen till *Nadeschda*'", skriver han s. 220. Eller i en mycket avslöjande formulering: "Zjukovskij verkar ha haft en stor betydelse för konceptionen av *Fänrik Ståls sägner*. Inga direkta bevis på detta kan visserligen företes – detta gäller för idéer och impulser överlag i Runebergs fall – men hypotetiskt kan mycket anföras till stöd för denna för Runebergforskningen nya tanke." (s. 281) "Runebergs förhållande till den mäktige greve Reh binder kan inte beläggas med uttryckliga källor, men trots det måste ett förhållande ha existerat." (s. 176) "Vi vet inte exakt vad Grot berättade för Runeberg. Det måste ha kretsat kring frågan om hur Runeberg skulle göras känd och berömd i Ryssland." (s. 261) "Något belägg i form av protokoll eller annat skriftligt vittnesbörd föreligger – givetvis – inte om de diskussioner kring studenternas sjungande som här har postulerats." (s. 363) Benägenheten att gissa eller framkasta hypoteser (ofta i form av kategoriska "måste"-påståenden), när källor saknas eller belägg visar sig opålitliga, trodde man inte skulle vara en professionell historikers främsta åstundan. Men förf. drar sig inte för att våga.

Som en refräng genom framställningen löper en energisk, ibland lätt nedlåtande polemik mot

tidigare Runebergforskare, finländska och inte minst rikssvenska, varvid alla deras förbiseenden och försummelser understryks och poängteras. ”Den omfattande Runebergforskningen verkar inte ha intresserat sig för vem professor Lagus var och vilken betydelse vistelsen i hans hem kunde ha för den unge Runeberg. (s. 46) ”I den yviga Runebergglitteraturen har knappast någonting skrivits om Runebergs förhållande till ryska språket.” (s. 56) ”Runebergsbiograferna har dock alla glömt att man även måste *disputera* för magistergraden, *pro gradu*”. (s. 65) ”Litteraturhistorien tycks inte ha fäst sig vid det uppenbara intresse som makarna Runeberg hyste för Jean Paul (Richter).” (s. 219, inom parentes sagt ett något märkligt påstående med tanke på exempelvis Stig Hallgrens Göteborgsundersökning ”Jean Paul och Sverige”, 1988). ”Rydqvists recensionier och Runebergs tidiga reception i Sverige har ägnats tiotals, kanske hundratal sidor forskning (E. Lagus, R.G. Berg, E. Brydolf och andra), men sakens politiska sida har väckt mindre intresse eller tolkats felaktigt”. (s. 170) Refrängen är så vanlig, att exemplet lätt skulle kunna mångfaldigas. Att Klinge på detta sätt uppträder som bättre vetande och med illa dold vällust trampar sönder vad som till äventyrs återstår av en äldre Runeberg-myt, har naturligtvis sitt stora underhållningsvärde. Ingen förmenar honom heller rätten att gå hårt ut, när tidigare forskning misstagit sig. Men onekligen skärps därmed anspråken på den alternativa tolkning som han själv framlägger. För egen del har jag knappast låtit mig övertygas om att Runeberg till sin diktartyp skulle vara någon genuint politisk författare. Att han agerade försiktigt och smidigt och i det längsta sökte undvika att stöta sig med överheten, förefaller plausibelt och är ibland även möjligt att leda i bevis. Men säger det så mycket? Möjligen hade en skald och akademiker i storfurstendömet Finland på 1840-talet inte så stora möjligheter att agera annorlunda, om han ville bevara sin överlevnad och säkra sitt kulturella kapital. Därifrån är emellertid steget långt till att han också skulle ha haft en mer genomtänkt strategi som politisk taktiker.

Nu bör det genast tillfogas, att Klinge själv ibland retirerar och nyanserar helhetsbilden. Ett exempel! När dikten ”Sveaborg” med dess angrepp på förrädaren Cronstedt tillkom, ville Runeberg mer eller mindre medvetet skaffa sig en återförsäkring för att tillmötesgå de antiryska och prosvenska stämningar som tillfälligt blossat

upp på våren 1846. Klinge behandlar dikten som en motvikt till ”Nadeschda” och ”Kulneff” och som ett tecken på att Runeberg vid behov alltså också kunde reva seglen och anpassa sig till mer antiryska stämningar. För den händelse att Finland åter hamnade i Moders Sveas famn och Runeberg skulle tvingas lämna landet, hade han därmed förskaffat sig en reträttmöjlighet. Klinge tolkar det inträffade som en ”dubbelhet i Runebergs beteende och tänkesätt, som kräver närmare begrundan” (s. 349). ”Det verkar vara fråga om den ’equilibristik’ mellan ryskt och svenskt som Nervander 1840 ansåg vara Runebergs specialdrag.” (s. 350) En Runeberg som vacklar och som taktiskt anpassar sig till rådande stämningar? Eller en diktare som först och främst är inställd på att åstadkomma så verkningsfull lyrik som möjligt utan mer uttalade eller outrerade politiska biavsikter? Båda tolkningarna är förmodligen möjliga, när det gäller en skald som lämnat så förhållandevis få brev av betydelse efter sig och vars inre bevekelsegrunder vi är ganska illa underrättade om.

Också den som på grund av källäget tvekar inför helhetsperspektivet i Klinges bok bör i rättvisans namn erkänna, att framställningen på många områden berikar vårt vetande högst avsevärt. Behandlingen av Runebergs konservativa värderingar, av hans karriärproblem och löneförhållanden, av hans inställning till och förtrogenhet med det finska språket, av hans kunskaper om och kontakter med den ryskspråkiga litteraturen och mycket annat öppnar nya perspektiv och är påfallande kunskapsrik. Framställningen är dessutom skriven med stor verve och påtaglig energi. Jag kan möjligen tycka, att Klinge inte sällan handskas med rent skönlitterära dokument en smula mekaniskt. Så bedriver han till exempel en jakt på förebilder som må vara betingad av den tidigare Fänrik Stål-forskningens försök att spåra modeller bakom snart sagt varje sergent och korpral men som i dessa yttersta tider likafullt ter sig genuint gammaldags.

Ibland blir också de litteratur- och smakhistoriska karakteristikerna anfäktliga på gränsen till felaktiga. I kapitlet ”En turbulent period” kommer Klinge in på Runebergs välkända kampanj mot den svenska vitterheten i Helsingfors Morgonblad 1832–33, ett ämne om vilket det ju redan skrivits en stor mängd litteratur. Under polemik med svenska forskare, bland annat Gunnar Tideström, gör Klinge gällande, att Runeberg drevs av politiska avsikter. ”Runebergs medvetna

avsikt var att stämpla den aktuella svenska poesin som närmast löjlig. Då gäller det att komma ihåg att en stor del av denna diktning just då var – och ville vara – politisk, 'engagerad', i anslutning till den revolutionära rörelsen i Europa och Polen," hävdar han (s. 166). Men att den svenska poetiska nyromantiken, som Klinge gör gällande, skulle vara en förgrening av den europeiska vänstern och därmed en smittkälla för revolutionära stämningar, är allt en sanning med modifikation. Man frågar sig, om ens Runeberg själv kan ha trott något sådant. Varken Tegnér på äldre dagar eller Atterbom, det vill säga ett par av Runebergs främsta måltavlor, kan ju gärna användas som bevis för en sådan tes. Än mindre gäller det naturligtvis om Stagnelius, diktaren av "Wladimir den store" och en så hängiven dyrkare av det kristna enväldet och heliga alliansens principer, att kejsarhovet i S:t Petersburg knappast kunde ha önskat sig en mer lojal sångare. Svensk nyromantik var i övervägande grad minst lika konservativ som Runeberg eller rentav mer. Det gör, att Klings grepp på Runebergs antisvenska kampanj lossnar och blir besynnerligt kraftlöst. – Ett frågetecken kan också sättas vid förf:s eljest intressanta resonemang kring biedermeier-epoken och folkdiktningen (s. 200 ff.). En svepande generalisering som att biedermeier-perioden skulle ha medfört att "inte längre antiken utan medeltiden, inte längre latinet utan folkspråken, inte fysiken och matematiken utan filologin och biologin" kom på modet (s. 200) blir konfunderande, när läsaren kort senare får veta, att biedermeierinfluensen hos Runeberg först och främst gav till resultat "Elgskyttarne". För denna diktning har nämligen – så utvecklar Klinge faktiskt saken! – biedermeierdiktaren framför andra Johann Heinrich Voss alls inte haft tillnärmelsevis så stor betydelse som Homeros. "Elgskyttarne" är ett medvetet *homeriskt* verk" (s. 210, jfr s. 212), fastslår Klinge distinkt och i Albert Wifstrands efterföljd. Betyder detta, undrar den genstörtige läsaren, att Homeros alltså inte får räknas till antiken utan hör hemma i medeltiden? Eller att biedermeierdiktaren Voss alltså inte vore minst lika mycket fånglad av antiken och Homeros som någonsin Runeberg själv? Otydligheter av detta slag skvallrar om otillåten hastighet i linjeföringen. Kanske är tankevruporna föranledda av det starka behovet att polemisera mot tidigare forskning men inte desto mindre störande för helhetsintrycket. För den som tagit del av Tore Wretös utredningar av

Voss-influenserna hos Runeberg framstår i alla händelser biedermeierdraget som avsevärt mer nyanserat och komplicerat.

Klings bok om den kejsartrogne Runeberg är som helhet intresseväckande och läsvärd, även om man förmodligen även i framtiden kan ha delade meningar om i vilken grad Runeberg verkligen kan kallas en politisk diktare. En anekdot må avslutningsvis belysa vad jag menar. När 1968 års marxistiska paroxysmer skakade den svenska offentligheten, lät Svenska Dagbladets ironiske kulturchef Åke Janzon om morgnarna fatta rakkniven för att avlägsna skäggväxten. Under betraktande av sin lugubra anblick i badrumsspeglens framstönade han därvid följande ödesmätade mummel: "Nu, Janzon, begår Du en politisk handling!" Även om dåtidens vänsterintellektuella förvisso älskade skägget lika mycket som palestinasjalarna och näbbstövlarna, är det tydligt, att Janzon här drev med sina meningsmotståndare. Anekdoten har ibland runnit mig i tankarna under läsningen av Klings bok. Om allt mänskligt handlande – inklusive litteraturskapande – är politiskt, kan den politiska innebörden uppenbarligen vara mer eller mindre helhjärtad och allvarligt menad.

*

Om man undantar Klings eget bidrag till volymer, står den politiske Runeberg och hans kejsartrogna kurs knappast i förgrunden i den välmatade antologi, som Svenska litteratursällskapet i Finland utsänt till Runeberg-jubiléet, *Historiska och litteraturhistoriska studier 79*. Den är samtidigt sällskapets årsbok för år 2004, med redovisning av sällskapets verksamhet under föregående år, minnesord över avlidna ledamöter med mera. Sammanlagt 23 bidragsgivare medverkar här kring mycket skilda Runeberg-ämnena.

I ett fall kan dock tydlig polemik med Klinge noteras, nämligen i Johan Wredes uppsats "Vad handlar Runebergs 'Kajorna' om?". Förf. konstaterar torrt, att Runeberg under början av sin Åbovistelse veterligen alls inte hyste någon beundran för ärkebiskop Tengström och att hans informatorssyssa hos professor Lagus inte säger det minsta om någon anslutning till dennes politiska hållning. (s. 117) En otrückt, studentikos och satirisk prosaallegori av Runeberg om kajorna i Åbo domkyrkas torn blir i förf:s försiktiga tolkning snarast ett regimkritiskt inlägg, med udden riktad

mot vice universitetskanslern Aminoff. Som något belegg för politisk lojalism kan stycket omöjligt uppfattas. I övrigt deklarerar Wrede maliciöst som sin metodiska riktpunkt, att all kontextualisering av Runebergs verk fordrar att man väljer kontrollerbara belegg och källor.

Bland volymens många övriga bidrag har jag fäst mig vid ett subilt och skarpsinnigt sådant av professorn i amerikansk litteratur vid Helsingfors universitet Bo Pettersson. Med inriktning på diktarens användning av parodi och humor visar han, hur de antitetiska strukturerna i lyriken anmärkningsvärt nog alls inte kolliderar med det centrala begreppet i Runebergs estetik, nämligen dennes välbekanta harmoniideal. Harmonibegreppet figurerar likaledes i Håkan Möllers fyndiga uppsats om "Runeberg, fåglarna och Gud". Med utnyttjande av sitt bland litteraturforskare sällsynta ornitologiska kunnande, sin teologiska skolning och sina genom egen Wallinforskning förvärvade kunskaper om svensk romantik analyserar förf. vad taltrasten, svanen, lärkan och andra fåglar står för i Runebergs lyrik. Runebergs litterära karriärsträvanden, hans naturuppfattning och inte minst hans Gudsbild kommer därmed i ny och originell relief. Även i Teivas Oksalas grundlärdade och likaledes imponerande uppsats – årsbokens överlägset längsta! – om det klassiska arvet i Runebergs diktning "Quid sit classicus?" skymtar fåglarna. "Svanen", Runebergs mest kända dikt med svanmotiv, grundar sig på Herders paramyti 'Der sterbende Schwan', som i sin tur utvecklar antikens Apollonmyt, konstaterar Oksala med hänvisning till Alkaios och Horatius. (s. 212) Men det tycks ha undgått både honom och Möller, att svanar och svanesång faktiskt också förekommer i Platons dialog "Faidon", som Runeberg rimligtvis bör ha varit väl förtrogen med. Sokrates förliknar sig här, strax innan han tar giftbägaren, vid svanarna som sjunger vackrast strax före sin död. Med en rikhaltig och talande exempelsamling visar Oksala i övrigt, hur antika mönster och tankefigurer präglar och genomsyrar nästan hela Runebergs diktning. På vilket sätt Runeberg i den tidiga Åbomiljön formades och färgades av klassicismens ideal men också av Herders och den framflyttade romantikens får sin belysning också i Tore Wretös "En klassiker på flera sätt och vis", där förf. magistralt överblickar och sammanfattar vad han arbetat med under ett helt livs Runebergforskningar och där särskilt Runebergs idealrealism ställs i förgrunden. Lars Burman säger

sig ha haft "en förhållandevis Runebergfri uppväxt". Men i essän "Den retoriske Runeberg" tar han skadan igen. Att retorikens verkningssmedel effektivt utnyttjas i Fänrik Stål-diktningen bildar ledmotivet i hans undersökning, som bland annat understryker att diktsamlingen står på gränsen mellan muntlig kultur och skriftkultur. Hans lika överraskande som tänkvärda poäng blir, att samlingen på ett intressant vis förutsätter modern populärlitteratur och inte minst den retoriserade mediavärld som kommit att utmärka vår egen samtid.

Men också mer förbisedda sidor av Runebergs verksamhet uppmärksammas, så till exempel i Pia Forsells kunniga genomgång av hans och hustrun Fredrikas insatser som litteraturredaktörer för Helsingfors Morgonblad. Bristen på kollegial generositet utmärker Runeberg på redaktörsstolen. I sitt val av journalistiskt material ger han sällan plats åt etablerade och mer framstående författare. En diktarkollega som Geijer förtiger han nästan helt och hållet. Av engelska diktare uppmärksammar han, som man kunnat vänta, till exempel Byron och Walter Scott men endast ytligt. Och när han bereder plats åt rysk litteratur i spalterna, sker det snarast slumpmässigt och utan märkbar planmässighet. "Det är möjligt att det lojalistiska intrycket är resultatet av en ren slump", blir Pia Forsells sammanfattning. (s. 197) Betydligt mer central för Runeberg var givetvis den tyska litteraturen, särskilt Goethe men även en annan av 1800-talets stora kulturförfattare Jean Paul, under det att fransk litteratur står lägre i kurs: dramatikern Victor Hugos brist på äkthet, konsekvens och högre syftning gisslas av Runeberg.

En mångfald andra infallsvinklar prövas i volymen, alla bidrag kan omöjligt här få den uppmärksamhet som de förtjänar. Lars Huldén diskuterar dateringsproblem i de dramatiska arbetena, Krister Nordberg uppehåller sig vid ett antal förbisedda romanfragment, Barbro Ståhle Sjönell studerar Runeberg som novellist, Merete Mazzarella hans aktiviteter som brevskrivare, Karl-Johan Hansson diskuterar hans religiösa grundhållning, Pertti Lassila biedermeierinslaget, samtidigt som Kjell-Arne Brändström analyserar de skiftande bedömningarna av "Kung Fjalar" i senare litteraturhistoria och kritik. I ett lättsamt, lättfärdigt och något självcentrerat kåseri uppehåller sig historikern Torkel Jansson vid hur ett antal runebergiska slagnummer kommit att bli stående inslag i rikssvensk folkrorelsekultur och

folkbildning, alltifrån ”Läsebok för folkskolan” till psalmboken. Olle Sirén skildrar konkret och mycket upplysande, hur en praktupplaga av ”Fänrik Ståls sägner” av Nikolaj II:s gemål Alexandra Feodorovna våren 1901 återsändes till ägaren av Söderströms förlag med motiveringen, att samlingen förolämpade den ryska krigsmakten och var klart Rysslandsfientlig till sin huvudtendens. En tysk specialist Robert Schweitzer har mönstrat ett antal tyska översättningar av ”Fähnrich Stahls Kriegsgeschichten” och funnit, att de ofta använts för politiska syften, så till exempel i den tyska krigspropaganda som under första världskriget utvecklades för att stoppa ryssarnas framfart i Baltikum.

Boken inleddes med Horace Engdahls inspiretrade anförande vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid i Senatshuset i Helsingfors den 5 februari 2004. Nationalsången ”Vårt land”, enligt talarens mening ”en av de starkaste dikterna i svensk poesi, vilket kan vara svårt att se genom de mörknade skikten av vana och pietet”, blir föremål för en kärleksfull närläsning. Särskilt lyfter Engdahl fram adverbet ”här” som en suggestiv fosterlandsmarkör: ”och här och här är detta land, /Vårt öga ser det här.” Av ständige sekreterarens lyriska hänförelse framgår det tydligt, att den mot Svenska Akademien en gång så fientlige Runeberg nu slutgiltigt blivit tagen till nåder.

Thure Stenström

Svante Hansson, *Den förste Bonnier*. Bonnier fakta. Stockholm 2004.

På senare år har bokhandels- och bokförläggarfamiljen Bonnier blivit föremål för ett antal historiska framställningar. Per I. Gedin utkom 2003 med ett större verk om Karl Otto Bonnier och hans tid under titeln *Litteraturens örtagårdmäsare*, som väckte berättigad uppmärksamhet och dessutom nominerades till Augustpriset. Det var ju Karl Otto, son till Albert Bonnier senior och grundare av Albert Bonniers förlag 1837, som på 1930-talet utkom med det klassiska flerbandsverket *Bonniers. En bokhandlarefamilj*. I detta behandlas inledningsvis familjens bakgrund i Tyskland och Gerhard Bonniers överflyttning till Danmark. Men tonvikten ligger förstas på de tre söner Adolf, Albert och David Felix och deras etablering och verksamhet i Sverige.

Även Karl Ottos farfar Gerhard Bonnier (1778–1862) ägnas en alldeles egen bok genom att Svante Hansson på beställning av Bonnier-familjen tecknat hans levnadshistoria i *Den förste Bonnier*. 2004 var det nämligen 200 år sedan den invandrade juden Gerhard Bonnier på allvar började sin bokliga verksamhet och fick bosättningsstillstånd i Köpenhamn. Svante Hansson är synnerligen lämpad för uppgiften i egenskap av historiker med särskilt djupa kunskaper om judisk historia. Men arbetet innehåller också betydande bokhistorisk forskning som bygger på källmaterial, som tidigare i stort sett varit obearbetat.

Det bör först och främst fastslås att det är en gedigen arbetsinsats som Hansson åstadkommit tryckt i ett vackert klotband. Arbetets grafiska form skänker undersökningen ett drag av exklusivitet som ofta företagsmonografier får. Men detta yttre fenomen hindrar inte att Svante Hansson som skribent och historisk forskare undviker i stort sett alla de faror som genren jubileumsbok kan föra med sig. Det är skönt att slippa alltför hovsamma och överslätande karakteristiker. Förhållandet till Karl Otto Bonniers historik är befriande självständigt.

Hansson har verkligen lyckats lära känna människan Gerhard Bonnier. Han griper sig an med forskningsuppgiften likt en detektiv på spaning efter en gäckande person och gör eftersökningar i många arkiv. Gerhard Bonnier har naturligen varit mindre bekant för oss svenskar, eftersom han framförallt verkade i Danmark. Svante Hanssons djupa engagemang i och kunskap om europeisk historia har givit ytterligare dimensioner till en biografi som hade kunnat bli tunn och andefattig om den skrivits med enbart bokhistoriska förtecken.

Dispositionen av arbetet är föredömlig. Den är huvudsakligen tematisk och fångar på ett välstrukturerat sätt huvuddragen hos länebibliotekarien, bokhandlaren, bokförläggaren, författaren och slutligen juden Gerhard Bonnier. Efter ett inledande kapitel som översiktligt tecknar Gerhard Bonniers livsbana följer ett initierat avsnitt om de judiska rötterna i Dresden. Här föddes 1778 Gutkind Hirschel, som senare skulle ta sig det franskklingande namnet Gerhard Bonnier, troligen mer lämpligt för att flyta in i det nya danska hemlandet från 1801. Vi får på köpet en god inblick i judarnas situation och villkor. Svante Hansson resonerar lärt och ledigt inom detta sitt specialområde. Den judiska bakgrunden tonades snarast